

„Soutěživost je opakem tvořivosti. Škola budoucnosti musí být úplně jiná, musí to být místo podporující kreativitu.“

Godi Keller

ÚVODNÍ OTÁZKY

*V čem spočívá význam zpětné vazby ve výtvarné výchově?
Jaké způsoby reflexe lze považovat za funkční a kterým se vyhnout?
Jaké konkrétní momenty/aspekty výtvarného projevu žáků lze charakterizovat?*

VÝZNAM REFLEXE VE VÝTVARNÉ VÝCHOVĚ

Poskytujeme-li žákům adekvátní zpětnou vazbu jejich činnosti, projevujeme tím především zájem o jejich autorskou tvorbu a její kvality. Zároveň se stáváme aktivními spoluúčastníky tvůrčího dění ve třídě. Reflektovat můžeme jak v průběhu tvůrčí činnosti (např. formou individuálních komentářů), tak v závěru lekce (např. formou moderované či volné skupinové diskuse, komentované prezentace, výstavy apod.).

K čemu slouží reflexe?

- k celkovému ocenění tvůrčí angažovanosti žáků
- jako prostředek motivace formující pozitivní vztah žáka k další výtvarné činnosti
- k potvrzení vlastního významu výtvarného vyjádření a tvorby obecně
- jako formativní prostředek upozorňující žáky na konkrétní kvality a možnosti výtvarného vyjádření
- jako forma rekapitulace výtvarné činnosti, smysluplně uzavírající tvůrčí proces
- jako sociální interakce sloužící k rozvoji komunikačních dovedností a schopnosti empatie a ke sdílení prožitků
- jako prostředek sebereflexe a kritického uvažování

OBJEKTIVITA

Co ovlivňuje objektivitu zpětné vazby, kterou žákům poskytujeme?

- předchozí zkušenosti s percepcí žákovských děl – intenzita setkávání s autentickými dětskými výtvarnými projevy vede k nadhledu a přiměřenosti reflexe)
- předchozí zkušenosti s percepcí uměleckých děl – pedagog poučený vývojem výtvarné kultury ocení široké spektrum výrazových forem, kdežto pedagog nepoučený častěji vyzdvihuje výtvarné projevy směřující k vizuální popisnosti a realismu
- předchozí výtvarné zkušenosti – vlastní výtvarně-vyjádřovací dovednosti a z nich vyplývající kompetence)
- vlastní estetické citění – individuální, více či méně zformovaný výtvarný cit či „vkus“
- vlastní „výtvarná osobnost“ – výtvarné preference pedagoga dané jeho vnitřním nastavením a typologií (viz list č. 11)
- očekávání konkrétních výsledků – lpění na vlastních představách o směřování a na výsledcích tvorby
- osobní předpojatost vůči některým žákům
- momentální psychické rozpoložení

K PROBLEMATICE REFLEKTOVÁNÍ VÝTVARNÝCH ČINNOSTÍ

- Způsob reflektování výtvarných činností se přirozeně liší podle pojetí dané lekce, druhu výtvarné činnosti (viz list č. 4), věku žáků a dalších proměnných.
- Reflexe se většinou odvíjí od předem stanovených tvůrčích kritérií nebo očekávaných výstupů, které formulujeme buď v rámci vlastního výtvarného úkolu, nebo zvláště, jako více či méně otevřená „pravidla hry“.
- Zpětnou vazbu můžeme zacílit jak na výsledek činnosti (jeho souhrnné nebo dílčí kvality), tak na samotný tvůrčí proces (zejména u výtvarné experimentace), či na jiné aspekty tvorby.

Co je třeba vzít na vědomí?

- Žákovská tvorba je samostatnou kategorií výtvarného vyjádření, tedy není nehotovým či nedokonalým projevem, který je nutné soustavnými radami nebo vnějšími zásahy usměrňovat. Nelze na ni bezpodmínečně aplikovat kritéria, která využíváme při hodnocení umělecké nebo řemeslné tvorby.
- Výtvarné projevy žáků se mění nejen v průběhu celkového vývoje – ontogeneze (viz list č. 3), ale také vzhledem k momentálnímu psychickému a tvůrčímu nastavení.
- Výtvarné vyjádření je „promluva“ sama o sobě a prožitky z ní nemusí být vždy slovy sdělitelné.
- U některých druhů činností může být stanovení striktních kritérií tvorby z principu nežádoucí.
- Zejména u studijních činností (viz list č. 8) vnímáme rozdíl mezi citlivým vedením a diktováním „co a jak dělat“.
- Klasifikaci známkou lze ve výtvarné výchově nasměrovat k reflektování celkové angažovanosti žáka v tvůrčím procesu.

Způsoby reflexe, kterým se ve VV vyhýbáme:

- ortel vymezující dobrá a špatná díla
- soudní proces řešící tvůrčí prohřešky
- soutěž o nejkrásnější obrázek
- psychodiagnostické šetření

Když reflektuje PEDAGOG

- své poznámky formuluje tak, aby vedly ke konstruktivním reakcím a byly pro žáky motivační
- vede přihlížející žáky k empatické, niterné spoluúčasti
- nepodléhá rychlému nadšení nad svéráznými výtvarnými projevy
- hledá vnější i vnitřní souvislosti mezi výtvarnými díly
- oceňuje s rozvahou

Když ŽÁCI reflektují ostatní

- při reflektování cizí práce se učí jasně formulovat a sdělovat své počítky, dojmy a myšlenky, vzájemně si naslouchat a respektovat pohledy ostatních
- pedagog iniciuje a moderuje diskusi ve skupině, shrnuje zajímavé, obohacující a konstruktivní podněty

Když ŽÁCI reflektují sami sebe

- prezentují a obhajují své vlastní tvůrčí záměry a výtvarné postupy
- pedagog moderuje vlastní prezentaci žáků a směřuje je ke schopnosti zdravé sebereflexe

REFLEXE PRŮBĚŽNÁ

Je přirozenou součástí interakce pedagoga s žáky v průběhu tvůrčí činnosti. Průběžné komentáře by měly mít charakter zvědavého zkoumání a citlivého pobízení k činnosti. Vyhýbáme se nepřiměřeně direktivním zásahům a frekventovaným korekcím stejně jako intervencím nereflektujícím žákův tvůrčí výtvarný záměr.

REFLEXE ZÁVĚREČNÁ

Přirozeně vychází z tvůrčích kritérií, které se k dané lekci vážou. Může se vztahovat jak k vybraným momentům tvůrčího procesu (např. novým objevům), tak se odvíjet od nacházení konkrétních výtvarných kvalit (viz druhá strana listu) a diskuse nad nimi. Může zahrnovat také vyjádření k celkovému průběhu lekce.

VYBRANÉ KVALITY VÝTVARNÉHO VYJÁDŘENÍ

Výraz a atmosféra

- celkové působení díla
- intenzita výtvarně-výrazových prostředků
- přímočarost výtvarného sdělení
- emocionální náboj

Obsah

- způsob „výtvarného vyprávění“ a jeho autenticita
- obsahové uspořádání námětu (postav, objektů, prostředí, děje atd.)
- rafinovanost zobrazení námětu a rozvíjení obsahových asociací
- vhodnost a přiléhavost použití jednotlivých prvků v díle (vzhledem k danému námětu)

Originalita

- nápaditost, jedinečnost nebo osobitost v obsahovém nebo formálním zpracování díla (celku nebo jeho dílčích částí)
- výtvarně zajímavé, netypické, velkorysé pojetí tvorby

Formát a kompozice

- vhodná orientace vymezené plochy a její využití (zaplnění nebo přeplnění daného formátu, práce s prázdným místem)
- rozmístění jednotlivých prvků (postav, objektů, ploch atd.) v daném formátu, jejich vzájemná interakce a vliv na celkové působení díla
- soulad kompozice se syžetem díla (např. umístění dominantního prvku v obraze nebo dynamika kompozice vzhledem k ději)

Technika

- schopnost práce s konkrétním výtvarným materiálem nebo nástrojem při plném využití jeho výtvarného potenciálu
- motorická dovednost
- čistota aplikace konkrétních výtvarných prostředků

Kresebnost

- způsob práce s linií (její vedení, intenzita a dynamika)

Barevnost

- celkový způsob práce s barvami, volba barev a jejich rozmístění ve formátu
- schopnost míchat barevné odstíny
- využívání barevných intenzit a kontrastů

Prostorovost a modelace

- způsob utváření iluze trojrozměrného prostoru
- modelace objektů pomocí světelných a barevných efektů

Práce s detailem

- úroveň zpracování detailů a jejich role v díle jako celku

Finalizace

- způsob dokončení výtvarné výpovědi
- zanechání tvorby v pravý čas (tj. ve fázi harmonického působení všech výrazových prostředků v jejich vzájemné interakci)

DŮLEŽITÉ ASPEKTY SOUVISEJÍCÍ S TVORBOU

- angažovanost a snaha
- tvůrčí odvaha a ochota experimentovat
- využití vlastních znalostí
- využití a rozvoj vlastních schopností a dovedností
- schopnost spolupráce
- schopnost reflexe a sebereflexe
- soustředěnost
- zručnost

„V našem oboru se nemá hodnotit. Má se charakterizovat.“
Vladimír Kokolia

Soubor obsahových a formálních kvalit, které lze vžákovské tvorbě průběžně sledovat a pojmenovat.

Přestože se vztahují především k reflexi imaginativních a studijních výtvorů, lze řadu z nich aplikovat také na ostatní druhy výtvarných činností, včetně tvorby prostorové nebo intermediální.

„Na co zaměřím hodinu výtvarky příště?“

ALTERNATIVNÍ PŘÍSTUPY

REFLEKTIVNÍ DIALOG
SLAVÍK, 1997

Jan Slavík v koncepci artefiletiky (viz list č. 11) věnuje klíčovou pozornost reflexi a procesu poznávání a sebepoznávání. Reflexi vnímá jako návrat k situaci – vědomé vybavování a zvýznamňování určitých úseků zkušenosti. Jejím smyslem je získání náhledu na prožitě jevy.

V zrcadle „možných světů“ však může být jedna situace reflektována mnohými pozorovateli odlišně/individuálně.

V praxi proto artefiletika využívá metodu **reflektivního dialogu**, který je vyústěním výrazové (výtvarné) hry. Skrze něj jsou následně porovnávány jedinečné osobní přístupy k předchozímu zážitku. Není apriori hodnocením formy tvůrčích projevů, ale je ventilací zážitků, vyjádřením pocitů neobvyklosti, příležitostí k novým objevům, podnětům apod.

FORMULACE
STERN, 2019

Arno Stern zdůrazňuje jedinečnost ryziho a svobodného výtvarného projevu (tzv. **formulace**), který vyvěrá z individuálních a vnitřních potřeb každého dítěte a na rozdíl od uměleckých projevů **nevzniká za účelem komunikace s divákem**, respektive okolím. Jakýkoliv vnější zásah, vedení, interpretace díla i jeho hodnocení vnímá jako rušivé elementy zabraňující přirozenému výrazu.

„Nyní už čtvrtka papíru není tím milým prostorem k hraní, ve kterém se všechno děje přirozeně. Je to kresba, která je zvenku vysvětlována, pozorována, schvalována...“

„Tam, kde neexistuje příjemce, nespojuje projevující se bytost svoji stopu s nějakým očekáváním. Díky tomu je nezátíženější a nezávislejší, než spekulující tvůrce díla.“

SEBE-PREZENTACE
LINAJ, 2001

Evžen Linaj formuluje ve své koncepci pro individuální práci s žákem **prostor pro sebereflexi**, směřující k prohlubování vnímavosti žáka reflexi vlastního prožívání a pocitu odpovědnosti. Sebereflexe probíhá především formou **prezentace** výsledků vlastní výtvarné práce, v jejímž rámci žák (s případnou pomocí učitele) zdůvodňuje své výtvarné řešení nebo volbu.

„Její výchovný význam spočívá v tom, že vyvažuje výtvarnou činnost dítěte z čistě privátních kontextů a vřazuje ji do kontextů sociálně interaktivních a komunikačních.“

„Ačkoli je prezentace částečnou obdobou klasického hodnocení, liší se od něho vyšší aktivitou dítěte a mírou sebereflexe, konkrétností kritérií a sváteční atmosférou, která by měla připomínat spíše atmosféru vernisáže...“

Zdroje

- BRÜCKNEROVÁ, Karla. *Skici ze současné estetické výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5616-9.
- HAZUKOVÁ, Helena. *Příprava učitele na rozhovory ve VV II*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1995.
- LINAJ, Evžen. *Osnovy výtvarné výchovy pro individuální práci s žákem v 1.–9. ročníku vzdělávacího programu Základní škola, alternativa C*. Praha: MŠMT, 2001.
- KARBUSICKÁ, Ludmila. *Výtvarná výchova a dítě*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost, 1985.
- KOLÁŘ, Zdeněk a Renata ŠIKULOVÁ. *Hodnocení žáků*. 2., dopl. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2834-6.
- SLAVÍK, Jan. *Hodnocení v současné škole*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-262-9.
- SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika*. Praha: Univerzita Karlova – Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.
- STERN, Arno. *Malování jako hra a přirozená stopa: ateliér, malování jako hra a formulace: přednášky a články*. Praha: Malvern, 2019. ISBN 978-80-7530-178-9.